

Klasszikus héber nyelv 4.:

Szintaxis

BBN-HEB11-204

Biró Tamás

A constructusos szerkezet
és a birtoklás kifejezési módjai

2020. október 14-21.

Ismétlés a mai órára

Az elsőéves anyagból

- Szabályos igék *hifil*-ben és *hofal*-ban

Kérdések

az olvasmányokkal kapcsolatban?

Témaválasztás házi dolgozatra

Forma és funkció/jelentés

Forma (morfológia és szintaxis) vs. jelentés (szemantika)

Hogy eljussunk a szavak alakjától a szöveg jelentéséig:

- Adott forma, például

- előjáró nélküli főnév
- constructus-os szerkezet
- perfectumban álló ige

milyen jelentéseket fejezhet ki?

- Adott jelentést, funkciót, például

- megszólítást
- birtokviszonyt
- jövő időt

milyen formák fejezhetnek ki?

néhány forma
(formák diszkrét halmaza)

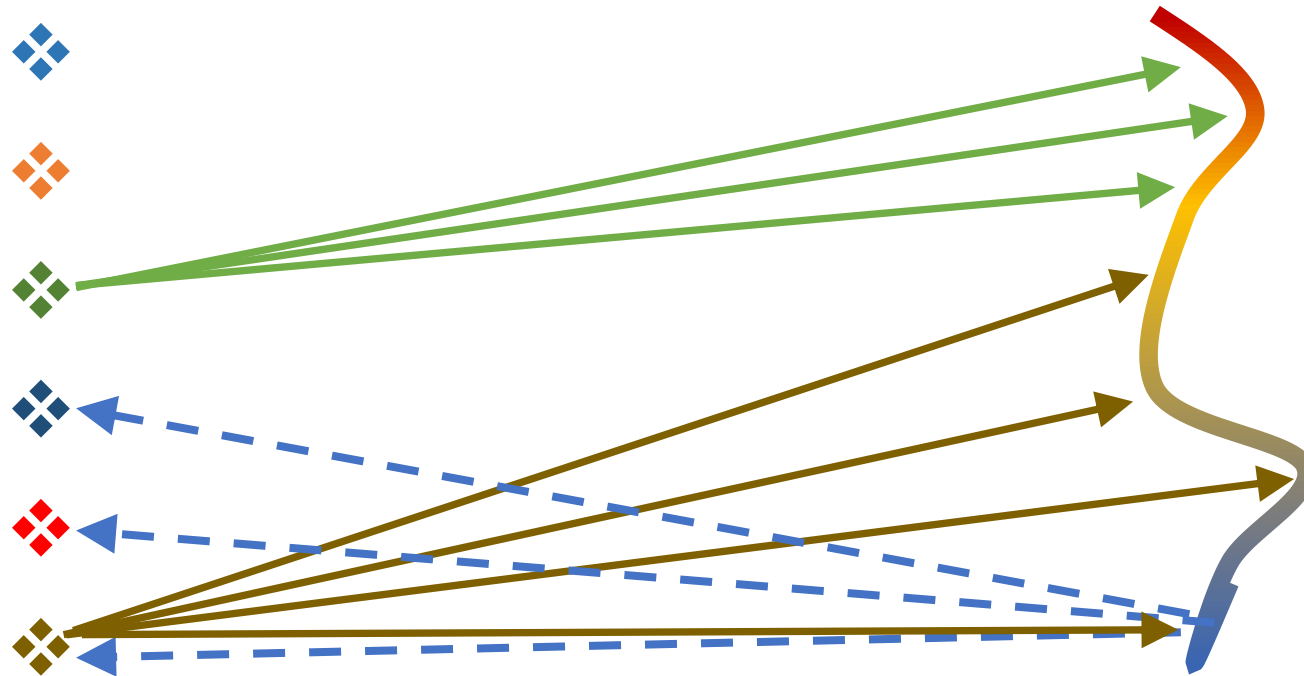
a lehetséges jelentések
folytonos spektruma

Forma (morfológia és szintaxis) vs. jelentés (szemantika)

- Adott forma

- Adott jelentést, funkciót

milyen jelentéseket fejezhet ki?

milyen formák fejezhetik ki?

Nyelvi jel = jelölő/jeltest + jelentés

Forma

Jelentés

Fonológia: fonéma

Lexikon → morféma

Morfológia: szó

Szintaxis: szó,
szó szerkezet,
mondat egység, mondat

Szószemantika:

morféma jelentése

Kompozicionális szemantika:

szó jelentése,
szó szerkezet jelentése,
mondat egység, mondat jelentése

atomi elemek
jelentése

nagyobb egység
jelentése az összetevők
jelentéséből

A constructus-os szerkezet
szintaxisa: a formáról

Nomen regens és nomen rectum

מְלֶכֶת־שָׁבָא

'Sába királynője' (1Kir 10,1)

- *nomen rectum*
„uralt főnév”

nomen regens
„uralkodó főnév”

bővítmény

fej

status absolutus

status constructusban áll (ahogy első évben megtanulták)

„genitivus”

esetet a mondatbeli helyétől függően kap

(Sábának a királynője...)

(Sába királynője, Sába királynőjét,
Sába királynőjének a, Sába királynőjéhez, stb.)

Nomen regens és nomen rectum

- Két *nomen regens* nem lehet, körbeírásra van szükség, szuffixum a második nomen regens-en:

בְּנֵי דָוִד וּבָנֹתָיו 'Dávid fiai és lányai'

- Két *nomen rectum* lehet: קִנְיָה שָׁמַיִם וְאָרֶץ (Gen 14,19)
- De néha ezt is elkerülik: אֱלֹהֵי הַשָּׁמַיִם וְאֱלֹהֵי הָאָרֶץ (Gen 24,3; cf. Jer 8,1)
- Láncolat (a nomen rectum is constr. szerkezet): יְמֵי שְׁנֵי חַיֵּי אָבֹתַי (Gen 47,9)

A constructus-os szerkezet
szemantikája: a funkcióról, jelentésről

Arnold & Choi 2.2–2.3

Szintaktikai eset, morfológiai eset

ISMÉTLÉS

adott pozíció/funkció
adott szintaktikai esetet kíván

adott szó, szófaj, főnévi csoport
adott szintaktikai esetet milyen eszközzel fejez ki

Szintaktikai pozíciók, Szemantikai funkciók	Szintaktikai esetek	Morfológiai eszközök
<i>alany</i>		<i>nullmorféma (∅)</i>
<i>állítmány főnévi része</i>	<i>nominativus</i>	<i>morfológiai esetragok (pl. -u, -a, -i)</i>
<i>megszólított</i>		
<i>topik / fókusz</i>	<i>accusativus</i>	<i>előjáró (pl. et)</i>
<i>tárgy</i>		
<i>hely[határozó]</i>	<i>genitivus</i>	<i>személyragok (pl. -o, -ah...)</i>
<i>birtokosjelző</i>		
...		<i>személyes névmások esetei = ragozott előjárók</i>

A szakkönyvek logikája jobban megérthető, ha élünk a nyelvi szintek különválasztásával.

Feltételezett proto-sémi esetrendszer

FORMA

ISMÉTLÉS

Nominativus:

az önmagában álló főnév esete

Accusativus:

az igéhez kapcsolódó főnév esete

Genitivus:

a főnévhez kapcsolódó főnév esete

(obliquus = acc + gen.)

Sing.	<i>masc.</i>
Nom	-u-
Acc	-a-
Gen	-i-

Dualis

Nom	-ā-
Acc+Gen	-ay-

Pluralis

Nom	-ū
Acc+Gen	-ī

V.ö. pl. az akkád, arab, ugariti nyelvekkel.

Feltételezett proto-sémi esetrendszer

FUNKCIÓ

ISMÉTLÉS

Nominativus:

az önmagában álló főnév esete

Accusativus:

az igéhez kapcsolódó főnév esete

Genitivus:

a főnévhez kapcsolódó főnév esete

(obliquus = acc + gen.)

Sing.	<i>masc.</i>
Nom	<i>-u-</i>
Acc	<i>-a-</i>
Gen	<i>-i-</i>

Dualis	
Nom	<i>-ā-</i>
Acc+Gen	<i>-ay-</i>

Pluralis	
Nom	<i>-ū</i>
Acc+Gen	<i>-ī</i>

V.ö. pl. az akkád, arab, ugariti nyelvekkel.

Feltételezett proto-sémi esetrendszer

FUNKCIÓ

ISMÉTLÉS

Nominativus:

az önmagában álló főnév esete:

alany; állítmány névszói része...

Accusativus:

az igéhez kapcsolódó főnév esete:

tárgy; határozó (hely, irány, idő...).

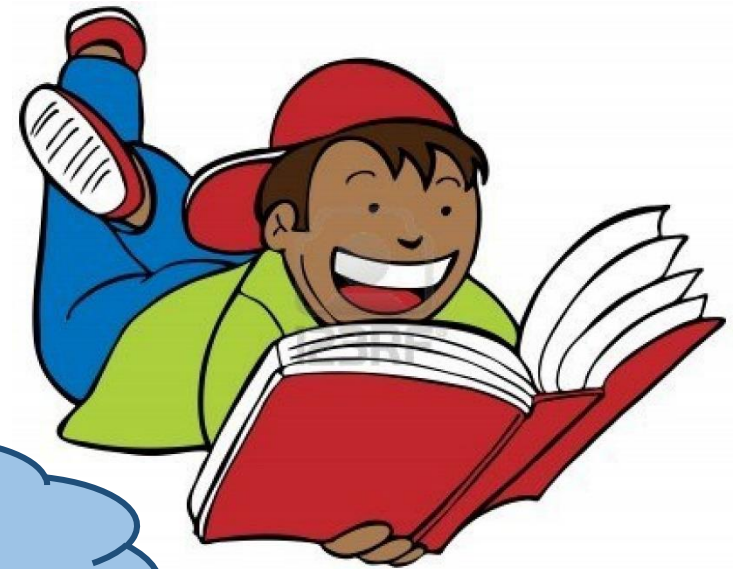
Genitivus:

a főnévhez kapcsolódó főnév esete:

birtokos; prepozíció után.

(obliquus = acc + gen.)

Mit jelent az, hogy igéhez/főnévhez kapcsolódó?

*Gondolom, maguk sem látták
korábban ez a képet, ezért nincs
rá külön nyelvi jelük. Mégis le
tudják írni saját szavaikkal:*

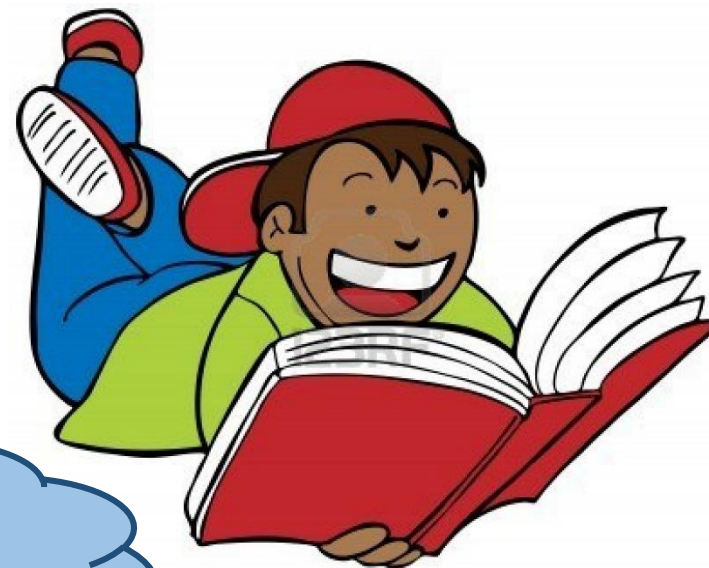
A fiú olvas.

A fiú könyvet olvas. A fiú fekvé olvas.

A fiú egy piros könyvet olvas fekvé.

Mit jelent az, hogy igéhez/főnévhez kapcsolódó?

- A világ komplexebb, mint ahány szó van. „Sokkal” komplexebb: új jelenségeket kell állandóan leírni. Nem létezhet mindenre külön nyelvi jel. Ezért:
- A nyelv kombinatorikus eszközökkel él:

Gondolom, maguk sem látták korábban ez a képet, ezért nincs rá külön nyelvi jelük. Mégis le tudják írni saját szavaikkal:

A fiú olvas.

A fiú könyvet olvas. A fiú fekvé olvas.

A fiú egy piros könyvet olvas fekvé.

Mit jelent az, hogy igéhez/főnévhez kapcsolódó?

- A világ komplexebb, mint ahány szó van. „Sokkal” komplexebb: új jelenségeket kell állandóan leírni. Nem létezhet mindenre külön nyelvi jel.

Ezért:

- A nyelv kombinatorikus eszközökkel él:

- Alany + állítmány
- Alany + állítmány + tárgy / határozó
- Főnév + jelző
- stb.

„valami” + ahhoz
kapcsolódó „valami”

*Gondolom, maguk sem látták
korábban ez a képet, ezért nincs
rá külön nyelvi jelük. Mégis le
tudják írni saját szavaikkal:*

A fiú olvas.

A fiú könyvet olvas. A fiú fekvé olvas.

A fiú egy piros könyvet olvas fekvé.

Mit jelent az, hogy igéhez/főnévhez kapcsolódó?

Fej (head) + módosító / bővítmény. Utóbbi lehet:

*A fej nyitva hagy egy üres elemet, ahova bejön a **vonzat**, nélküle nem teljes a jelentés.*

1. Kötelező vonzat (kötött bővítmény, *complement*)

- Főnevek: *teteje* **VMINEK**, *fia* **VKINEK**... (vö. [ház-, üveg-]tető, fiú)
- Igék: *ad* **VKINEK VMIT**, *dönt* **VMI MELLETT**... (vö. beszélget **vmi mellett**)
- Intranszítív (csak alany) vs. tranzitív (alany + tárgy) igék (vö. *havazik*, *esteledik*)

2. Opcionális módosító (adjunktum, *adjunct*)

Kiegészíti a fej jelentését, de nélküle is teljes lehetne a jelentés.

- Főnevek: a legtöbb minőségjelző, mennyiségjelző, birtokos jelző.
- Igék: tipikusan helyhatározók, módhatározók, stb.

- (1) Futok **a parkban**.
- (2) Lefutok **5 kilométert**.
- (3) Megyek / futok **VHOVA**.

2.2 Genitivus: a főnévhez kapcsolódó főnév esete

2.2 Genitivus: a főnévhez kapcsolódó főnév esete

Két főnév (névszó) kapcsolatának megjelenési formái nyelvenként változhatnak:

(Az angolban és a magyarban sem mindig ugyanaz, és a héberben is léteznek más lehetőségek a *status constructus*on kívül. Ld. pl. az értelmezőt jövő órán.)

	Magyar párhuzam	Angol párhuzam	Héber: <i>status constructus</i>
Birtokos szerkezet:	<i>a király háza</i>	<i>the house of the king</i> <i>the king's house</i>	בית המלך
Szóösszetétel:	<i>vasrúd</i>	<i>iron rod</i>	שבט ברזל
Egyéb jelzős szerkezetek:	<i>szent hegy</i> <i>hét nap</i>	<i>holy mountain</i> <i>seven days</i>	הר קדש[ו] שבעת ימים
Körülírás:	<i>tűz által égetett</i>	<i>burned of/with fire</i>	שרפת אש

2.2 Genitivus: a főnévhez kapcsolódó főnév esete

A genitivus kifejezése, megjelenési formája:

- Főnév: önmagában áll, morfológiai marker nélkül.
(Proto-sémi *-i > ∅ törlés kb. az i.e. 2. és 1. évezred fordulóján)

Nomen rectum, amely előtt áll egy ***nomen regens*** (*status constr.*-ban).

- Személyes névmás: birtokos szuffixum a *nomen regensen* (ן-, ם-, ך-,...).

2.2 Genitivus: a főnévhez kapcsolódó főnév esete

Két főnév, ha találkozik:

nomen regens → *kapcsolat* *nomen rectum*
(*status constructus*-ban) (status absolutus-ban)

valamilyen szerepet betölt a mondatban:

a *nomen regens*-et módosítja:

a mondatbeli
funkciónak
megfelelő
esetet kap

- alany
- állítmány
- tárgy
- ...

- birtokosa, tulajdonosa
- jelzője
- vonzata
- ...

genitivusi
esetet kap

A könyv~~ő~~ Jánosnak piros. Ez a könyv~~ő~~ Jánosnak. Látom a könyvét J-nak.
A könyvében Jánosnak szép képek vannak. ...

2.2 Genitivus: a főnévhez kapcsolódó főnév esete

Két főnév, ha találkozik, például:

- Birtoklás, tulajdonlás: „könyve Jánosnak”, „háza Jánosnak”
„rabszolgája Jánosnak”?
- Elidegeníthetetlen viszony: „keze Jánosnak”, „apja Jánosnak”
- Rész-egész viszony: „keze Jánosnak”, „ajtaja a háznak”, „teteje a háznak”
- Kötelező vonzat: „teteje/széle valaminek”, „tulajdonosa valaminek”, „apja valakinek”
- Vonzat cselekvéshez, történéshez köthető főnév esetén:
 - Alany: „tánca Jánosnak” ← *János táncol*
 - Tárgy: „etetése az állatoknak” ← *valaki eteti az állatokat*

ami az igének alanya, tárgya, határozója..., abból birtokos jelző lesz a főnevesítés után.

2.2 Genitivus: a főnévhez kapcsolódó főnév esete

A constructus-os szerkezet kifejezhet:

- Possessive: birtoklás
- Relationship: családi-társadalmi viszony
- Gen. subjectivus: alanyi genitivus (1)
- Gen. objectivus: tárgyi genitivus (2)
- Attributive: jelzői használat (gen. qualitatis)
- Specifikáció: tekintethatározói genitivus
- Cause: okhatározói genitivus
- Purpose: célhatározói genitivus
- Means: eszközhatározói genitivus
- Material: anyagnév
- Measure: mennyiség
- Explicative: „magyarázó” (tulajdonnevek)
- Superlative: felsőfok

(1) Az oroszlán simogatása veszélyes.

(2) Az oroszlán simogatása veszélyes.

(1) שְׂמֵרִי *inf. constr. + főnévi birtokos szuffixum*

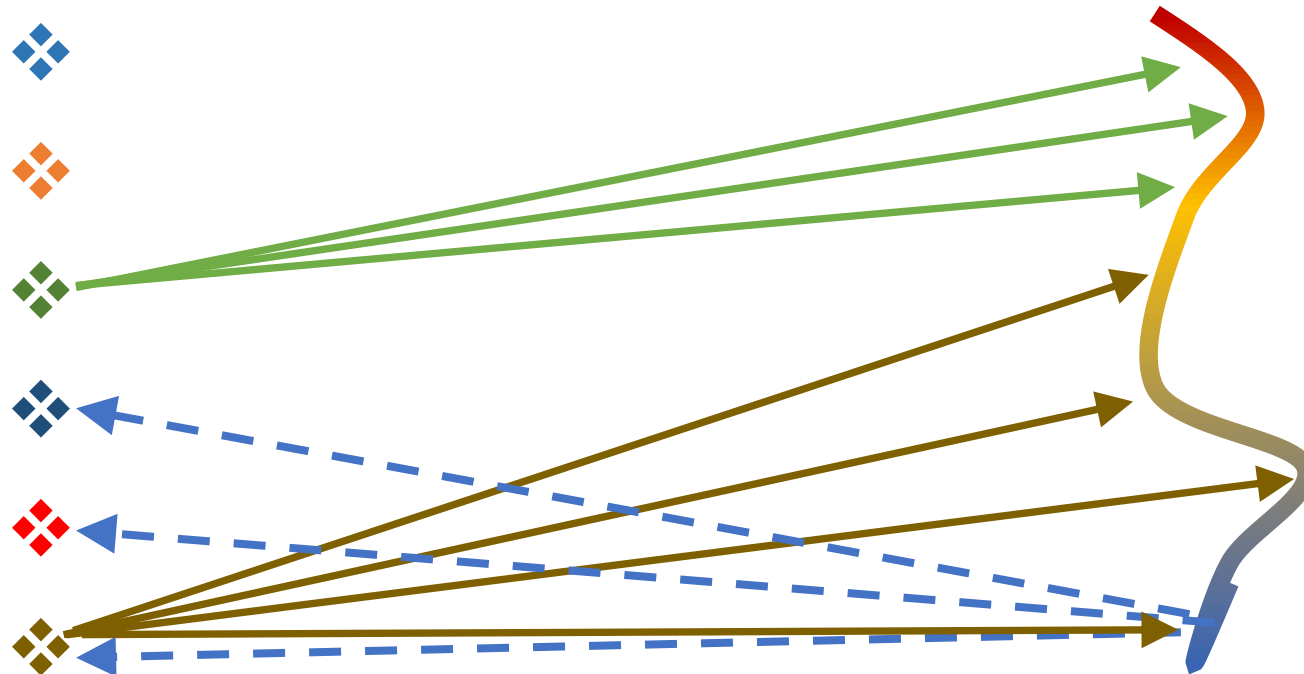
(2) שְׂמֵרֵנִי *inf. constr. + igei tárgyi szuffixum*

Sok funkcióban héber constr. szerk. = magyar szóösszetétel.

Forma (morfológia és szintaxis) vs. jelentés (szemantika) (ismétlés)

• Adott forma

• Adott jelentést, funkciót

milyen jelentéseket fejezhet ki?

milyen formák fejezhetnek ki?

A birtokviszony kifejezése a bibliai héberben

- Constructus-os szerkezet: a birtokviszony kifejezésének eszköze

- לְ (Vö.: a dativus és a genitivus „közelsége” sok nyelvben, pl. a magyarban.)

הנה ראיתי בן לְישי בית הלחמי (1Sám 16,18)

„...íme, láttam a bettlehemi Jisáj fiát/a fiát a bettlehemi Jisájnak...”

- Kései Bibliai Héber (LBH): הנה מטתו שְלִשְׁלמה (Énekek Éneke 3,7)

„Íme Salamon ágya / az ágy, amely Salamoné...”

Klasszikus BH *ašer* + *le...* > kései BH *še...* + *le...*

grammatikalizálódás:
gyakran előforduló kombináció
grammatikai szerkezetként rögzül.

> rabbinikus (misnai) héber korban önálló *šel*:

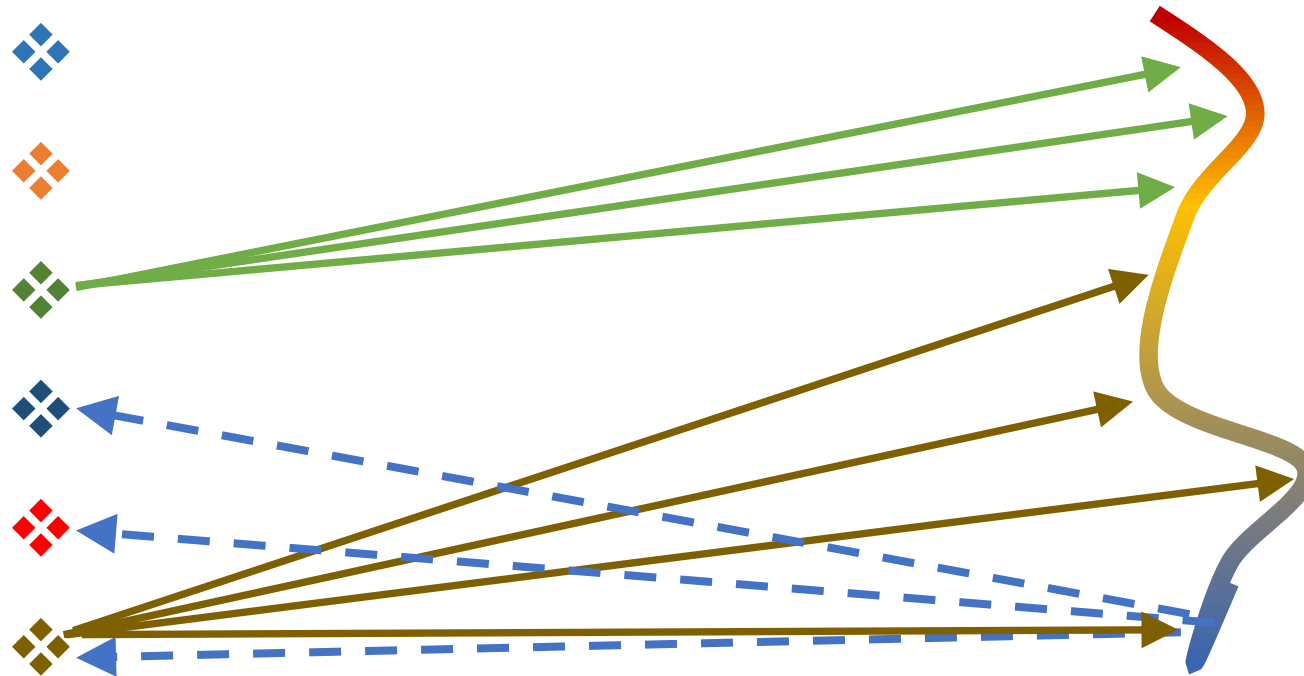
határozott birtokos:
še+la > *šel+ha*

A birtoklás kifejezése és
a birtokos szerkezet

Forma (morfológia és szintaxis) vs. jelentés (szemantika)

- Adott forma

- Adott jelentést, funkciót

milyen jelentéseket fejezhet ki?

milyen formák fejezhetik ki?

Arnold & Choi 2.4–2.7

2.4 Értelmező (appozíció)

- Szemben a constructus-os szerkezettel,

status absolutus (*leadword*, alaptag)

+

status absolutus (*apposition*, értelmező)

- egyeznek nemben, számban, határozottságban
- azonos szintaktikai funkció
- azonos referencia a külvilágban
- fordítás: gyakran melléknévvvel vagy módosító mellékmondattal

2.4 Értelmező (appozíció)

Constructus-os szerkezet	Értelmezős szerkezet	Mellékneves szerkezet
		
<p>Az <i>alaptag</i> és a <i>módosító referenciája</i> a külvilágban: két különböző entitás.</p>	<p>Az <i>alaptag</i> és a <i>módosító referenciája</i> a külvilágban: ugyanaz az entitás, amelyet az alaptag meghatároz, és a második szó tovább „finomít” (vagy „módosít”).</p>	
<p>A szerkezet e két entitás közötti viszonyt írja le: például birtokviszonyt birtokos jelzővel.</p>	<p>A két szó azonos szintaktikai funkciót tölt be a mondatban: például egyszerre alany/tárgy/stb.</p>	<p>A melléknév a főnév minőségjelzője.</p>

2.4 Értelmező (appozíció)

Constructus-os szerkezet	Értelmezős szerkezet	Mellékneves szerkezet
Főnév <i>status constructus</i> -ban + Főnév <i>status absolutus</i> -ban	Főnév <i>status absolutus</i> -ban + Főnév <i>status absolutus</i> -ban	Főnév <i>status absolutus</i> -ban + Melléknév
<i>Az alaptag és a módosító nem egyezik.</i>	<i>Az alaptag és a módosító egyezik nemben, számban, határozottságban (és esetben).</i>	
<i>Az alaptag és a módosító referenciája a külvilágban: két különböző entitás.</i>	<i>Az alaptag és a módosító referenciája a külvilágban: ugyanaz az entitás, amelyet az alaptag meghatároz, és a második szó tovább „finomít” (vagy „módosít”).</i>	
A szerkezet e két entitás közötti viszonyt írja le: például birtokviszonyt birtokos jelzővel.	A két szó azonos szintaktikai funkciót tölt be a mondatban: például egyszerre alany/tárgy/stb.	A melléknév a főnév minőségjelzője.

2.4 Értelmező (appozíció)

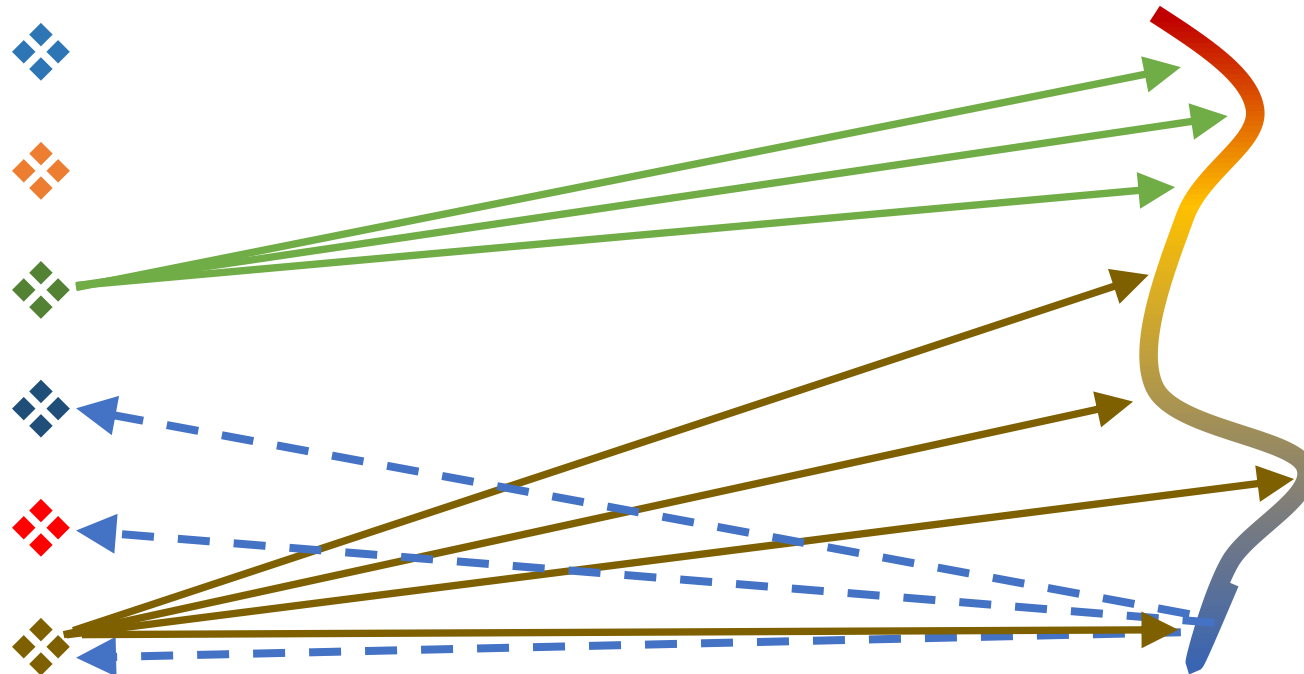
- 2.4.1 *Species*: az értelmező az alaptag alkategóriája
- 2.4.2 *Attributive*: az értelmező az alaptag minőségjelzője
- 2.4.3 *Material*: az értelmező az alaptag anyagát határozza meg
- 2.4.4 *Measure*: az alaptag szám/mennyiség,
amennyi az értelmezőből van (cf. *genitivus partitivus*)
- 2.4.5 *Explicative*: az alaptag az értelmező kategóriáját határozza meg

Utóbbi kettő esetén az értelmező és az alaptag sorrendje megfordulhat.

Forma (morfológia és szintaxis) vs. jelentés (szemantika)

- Adott forma

- Adott jelentést, funkciót

milyen jelentéseket fejezhet ki?

milyen formák fejezhetnek ki?

„Birtokos” / *constructus*-os szerkezet és értelmezős szerkezet

**Két különböző forma ugyanazt
a funkciót képes betölteni**

Funkció	„Birtokos”, avagy <i>constructus</i> -os szerkezet	Értelmezős szerkezet
<i>Attributive</i>	אֱמֶרִי אֶמֶת	אֱמֶרִים אֶמֶת
<i>Material</i>	כָּלִי-כֶסֶף	הַבָּקָר הַנֶּחֱנֵשֶׁת
<i>Measure</i>	שִׁבְעַת יָמִים שִׁבְעַת הַיָּמִים	שִׁבְעָה בָּנִים
<i>Explicative</i>	נֶהַר-פָּרָת	לְמֶן-הַנֶּהָר פָּרָת

Mindkettő:
Mislé 22:21

2.5 Adjectives = melléknevek – mondattani szerepei

- 2.5.1 *Attributive:* jelzői szerep

Héber: egyezik főnévvel nemben, számban és határozottságban is.

- 2.5.2 *Predicate:* állítmányi szerep

Héber: egyezik főnévvel nemben, számban, de nem határozottságban.

- 2.5.3 *Substantive:* főnévi használat (a melléknévből főnév lesz)

- 2.5.4 *Comparative:* középfok (*mi-*)

Superlative: felsőfok (*be-*)

2.6 Határozottság

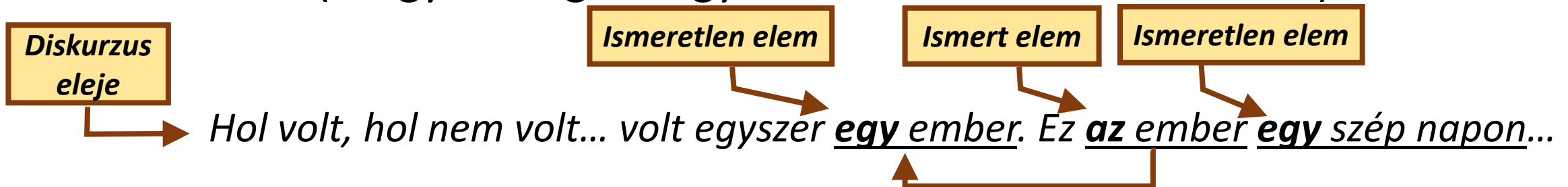
A világ nyelvei között nagy eltérések vannak abban, hogy kifejezik-e a határozottságot, határozatlanságot, és ha igen, milyen nyelvi eszközökkel teszik.

- Főnév (főnévi szerkezet) BH-ben
 - határozatlan (*indefinite, indeterminate*):
nincs névelő (vagy néha *eḥad/aḥat* számnévvel)
 - határozott: (a) határozott névelő, (b) birtokos szuffixum,
(c) *constructus*-os szerkezetben, (d) tulajdonnév.
- Héberben a határozottságnak fontos szintaktikai következményei vannak: egyeztetés határozottság tekintetében, valamint Acc esetben תא.
- A határozottság használata/ a határozott névelő jelentése:
a BH-beli használat nem teljesen azonos sem a magyarral, sem az angollal, sem az ivrittel!

2.6 Határozottság

A diskurzus-szemantika alapjai

- Diskurzus:
narrátor + hallgatóság vagy párbeszéd résztvevői.
- Ahogy halad a diskurzus, úgy alakul a diskurzus résztvevői közös ismerete.
- A diskurzus során egy-egy beszélő *beemelhet* a diskurzusba egy-egy új elemet, entitást, amely ezáltal a diskurzus fókuszába kerül.
- Névmások, határozott főnevek, stb. már *ismert*, azaz a diskurzusba már beemelt (és így a hallgató figyelmének is a fókuszában álló) elemre utalnak.

2.6 Határozottság

- A határozottság jelölése: nem teljesen azonos magyarral, angollal, ivrittel
- *Referential*: a diskurzusra már beemelt (ismert) elemre hivatkozás
- *Vocative*: megszólítás (a diskurzusra résztvevőjének a bevonása)
- Egyes tulajdonnevekkel: a tulajdonnév részévé vált. (Tulajdonnév: egyedi entitás a világban, így automatikusan része a diskurzusnak.)
- *Solitary*: egyedi entitás a világban (automatikusan része a diskurzusnak)
- *Generic*: általános fogalom (automatikusan része a diskurzusnak)
- *Demonstrative*: rámutatás (*deixis*, *deiktikus* szerep – a névelő eredete)
- *Possessive*: tulajdonosa már ismert (tulajdonos már része a diskurzusnak, rajta keresztül a még nem említett tulajdon is)

2.6 Határozottság

A határozott névelő jelentése nem magától értetődő:

- Apa: *Nem a lakásban biciklizünk, hanem az utcán.*
- Hanna (2;11): *Melyik utcán?*

Hanna a (magyar) határozott névelő melyik jelentését ismeri,
és melyiket nem?

2.7 Számnevek

- Tőszámnév (*cardinal*)
- Sorzámnév (*ordinal*)
- Törtszámnév
- Határozott és határozatlan számnevek
- Sokszorosítás (*multiplication*)
- „Szétosztás” (*distribution*)

Ismétlés következő órára,
olvasnivalók és házi feladat

Ismétlés következő órára

Az elsőéves anyagból

- Szabályos igék *nifal*-ban és *hitpael*-ben

Viszlát két hét múlva!